

The Pattern of Family Resilience in the Shadow of War: Explaining Psychological and Spiritual Protective Components

**Zahra Sadat Pour Seyyed
Aghaei**

PhD in Counseling, Assistant Professor, Department of
Counseling, Faculty of Education and Psychology,
Alzahra University, Tehran, Iran.

Pegah Tashakori Movahed

BA in Counseling, Alzahra University, Tehran, Iran.

Fatemeh Ghaseminiyaei *

PhD in Counseling, Assistant Professor, Department of
Health and Family, Faculty of Family, Alzahra
University, Tehran, Iran.

Extended Abstract:

1. Introduction

In critical and turbulent situations, such as economic pressures, natural disasters, cultural ruptures, or pervasive crises such as the COVID-19 pandemic and military threats, families face multi-layered pressures that can challenge their psychological and social functioning (Prem et al., 2020; Gayatri & Irawati, 2022). Given the fundamental importance of the family institution in the social and cultural structure of Iranian society, family resilience, especially in the context of military threats, has a vital position. Global and domestic experiences have shown that families can maintain their adaptive functioning when faced with severe crises such as war when they have internal resources such as emotional cohesion, meaningful beliefs, and intergenerational support. In such circumstances, resilience does not simply mean resistance, but also the ability to rebuild, create meaning, and maintain the psychological, spiritual, and social functions of the family. Despite numerous studies in the field of individual and family resilience, there is still a gap in studies in recognizing the indigenous, context-based, and endogenous patterns and components that affect family resilience in conditions of military threat. Tehran, as a focal point exposed to potential threats of war—during which families continue to decide to stay in the midst of social doubts and

* Corresponding Author: f.ghaseminiya@alzahra.ac.ir

How to Cite: Pour Seyyed Aghaei, Z. S., Tashakori Movahed, P., Ghaseminiyaei, F. (2026). The Pattern of Family Resilience in the Shadow of War: Explaining Psychological and Spiritual Protective Components, *Journal of Counseling and Psychotherapy Culture*, 17(67), 131-157. DOI: 10.22054/qccpc.2026.87390.3501

security anxieties—has provided a special context for studying this issue. A close examination of this issue could lead to the identification of hidden psychological and spiritual processes within families that protect them from acute stressors.

Research Question

What are the psychological and spiritual components that are effective in the resilience of Tehrani families, and what set of causal, mediating, and consequential factors affect them?

2. Literature Review

Family resilience is a multidimensional and dynamic process that, by relying on internal and external resources, provides the ability to adapt to external pressures and grow after trauma (Dadashi et al., 2021). Unlike individual-centered approaches, new theories analyze resilience at the level of the family system and consider it dependent on factors such as structural cohesion, meaningful interactions, problem-solving skills, social support, shared beliefs, and organized spirituality (Bahraei et al., 2021). Bornthal et al. (2020) Henry and Harris (2022) also emphasize that family resilience is based on complex interactions, emotional cohesion, supportive resources, and coordination of members.

Findings from domestic research show that spiritual resources such as trust, hope, religious coping styles, and family-centered orientation play an important role in strengthening resilience (Akbari et al., 2010). Aini et al. (2010) showed that a sense of coherence and resilience, through perceived social support, has a significant effect on reducing anxiety in critical situations and emphasized the importance of interventions based on psychosocial components in stabilizing individuals' mental health. Also, the findings of Shivandı Çelich et al. (2012) indicated that purposefulness in life and spiritual health have a direct effect on resilience. This finding highlights the significant role of spiritual resources in enhancing individuals' adaptive capacity in the face of unpredictable threats. International evidence, particularly in contexts of widespread crises such as the COVID-19 pandemic, has shown that families with strong coping skills, emotional cohesion, and shared meaning-making have more stable psychosocial functioning (Gayatri & Irawati, 2022; Wang et al., 2024; Qiu et al., 2025). Such findings emphasize the combined role of spiritual resources, effective communication, and social support in sustaining family resilience in insecure contexts.

3. Methodology

The present study was conducted with a qualitative approach and based on the Grounded Theory strategy and the systematic method of Strauss and Corbin

(1990). The study population included the families living in Tehran in 2025. The sampling was carried out purposively, and a total of 19 families living in this city were interviewed in a semi-structured manner. Data analysis was conducted in three stages based on the systematic method of Strauss and Corbin: In open coding, initial concepts were extracted from the data and organized into initial conceptual labels. Then, in the axial coding stage, these concepts were reconstructed in the form of intermediate categories around causal, contextual, strategic, and consequential axes to explain the relationships between them. Finally, in selective coding, the core category of identification and other categories were logically and theoretically integrated around it to form the final model of resilience of Iranian families in the context of war. This process enabled the production of a coherent theory based on empirical data.

4. Results

The present study aimed to design a resilience model of Tehran families in the context of the threats of the 12-day Iran-Israel war. The findings showed that families use multi-layered strategies that are organized at the psychological, spiritual, cultural, and intergenerational levels. The findings of this study in the form of a formed model include creator-centered ontology as a causal condition for the resilience of Iranian families in war conditions with the cores “continuous influence of the creature by the creator, giving meaning to the philosophy of life, crystallization of moral values” and the strategy of conscious existential resistance as the main strategy of Iranian families to achieve resilience in war conditions with the cores “existential responsibility, social participation and jihadi action, redefining family rules in war conditions, rereading collective identity” and the historical insight of resistance as a factor underlying the resilience of Iranian families in war conditions with the cores “expanding information sources, mythologizing martyrs and successful role models, transferring wisdom” and the mediating factor of Iranian families, media discourse management to achieve resilience in war conditions with the cores “agency in news arrangement, controlling the limits and quality of news” and finally the outcome resulting from the strategies for the resilience of Iranian families in war conditions, family balance and cohesion based on the context of collective resistance with “cooperation and alignment of couples, rebalancing the family system, education focused on preserving” as its cores. The program was designed to promote children's health and development. It can have a positive impact on social interactions, and promote collective peace, social cohesion, and national unity with a religious patriotism theme.

5. Conclusion

The results of this study can identify the factors affecting family resilience in the war crisis, familiarize us with the components specific to the intellectual and cultural context of Iranian society, and use it to help in the design and micro-macro planning at the level of the media, schools, textbooks, and individual and family psychosocial education sessions. Experts active in this field at various levels can help families adapt and generally adapt in times of crisis by designing the necessary protocols in this field based on the results of such research.

Acknowledgments

The researchers sincerely express their gratitude to the respected families who, through their sincere and patient participation in the interviews, provided the basis for this research.

Keywords: Resilience, Psychological and Spiritual Protective Components, Families Living in Tehran, Iran-Israel War, Grounded Theory.

الگوی تاب‌آوری خانواده در سایه جنگ: تبیین مؤلفه‌های محافظ‌روانی و معنوی

دکتری مشاوره، استادیار، گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

زهرا سادات پورسیدآقایی ^{ID}

کارشناسی مشاوره و راهنمایی دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

پگاه تشکری موحد ^{ID}

دکتری مشاوره، استادیار، گروه سلامت و خانواده، دانشکده خانواده، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

فاطمه قاسمی نیایی * ^{ID}

چکیده

پژوهش حاضر باهدف تبیین الگوی تاب‌آوری خانواده‌های تهرانی در شرایط جنگ دوازده‌روزه ایران و اسرائیل انجام شد. این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای انجام گرفت تا بتواند با توجه به تجارب زیسته خانواده‌ها به درک عوامل علی، راهبردها، نتایج و مجموعه عوامل واسطه‌گر و زمینه‌ای دست یابد. جامعه مورد مطالعه خانواده‌های تهرانی ساکن در زمان جنگ بود که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و نظری با ۱۹ خانواده مصاحبه شد و پس از اشباع نظری گردآوری داده‌ها متوقف شد. روش تجزیه تحلیل داده استفاده از روش سیستماتیک اشتراوس و کربین بود که در این روش با استفاده از کدگذاری باز، محوری و انتخابی در نهایت شمای کلی از الگوی مورد نظر ترسیم گردید. نتایج در این پژوهش نشان داد که هستی‌شناسی خالق محور با محورهای (تأثیرپذیری مداوم مخلوق از خالق؛ معنابخشی به فلسفه زندگی؛ تبلور ارزش‌های اخلاقی) شرط علی تاب‌آوری خانواده‌ها؛ مقاومت وجودی و آگاهانه با محورهای (مسئولیت‌شناسی وجودی؛ مشارکت اجتماعی و کنش جهادی؛ بازتعریف قواعد خانوادگی در شرایط جنگی؛ بازخوانی هویت جمعی) راهبرد تاب‌آوری خانواده؛ بینش تاریخی مقاومت با محورهای (گسترده منابع اطلاعاتی؛ اسطوره‌سازی شهدا و الگوهای موفق؛ انتقال خرد) عامل زمینه‌ساز تاب‌آوری خانواده؛ مدیریت گفتمان سازی رسانه‌ای با محورهای (عاملیت در چينش اخبار و کنترل حدود و کیفیت اخبار) عامل واسطه‌گر در ایجاد و تداوم تاب‌آوری خانواده؛ تعادل و انسجام خانوادگی مبتنی بر بافت مقاومت جمعی با محورهای (همکاری و هم‌راستایی والدین؛ تعادل یابی مجدد در سیستم خانوادگی؛ تربیت متمرکز بر حفظ سلامت و رشد فرزندان؛ تأثیرگذاری مثبت بر تعاملات اجتماعی؛ آرامش جمعی و ارتقای پیوند اجتماعی و وحدت ملی با درون‌مایه میهن‌پرستی دینی) پیامد ناشی از اجرای راهبردهای تاب‌آورانه خانواده‌های تهرانی در شرایط جنگ ایران و اسرائیل بود. نتایج این مطالعه می‌تواند بینش لازم برای خانواده‌ها و افراد فعال و درگیر با سلامت روانی افراد در بحران‌هایی نظیر جنگ را فراهم سازد.

کلیدواژه‌ها: تاب‌آوری، مؤلفه‌های محافظ‌روانی و معنوی، خانواده‌های ساکن شهر تهران، جنگ ایران و اسرائیل، نظریه زمینه‌ای.

مقدمه

خانواده به‌عنوان نخستین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نقش بی‌بدیلی در شکل‌گیری شخصیت، هویت و امنیت روانی اعضا دارد و همواره به‌عنوان پناهگاهی برای مقابله با ناملایمات تلقی شده است. در بافت فرهنگی-اجتماعی ایران، خانواده نه تنها بستر رشد و حمایت هیجانی است، بلکه کارکردهایی همچون مراقبت، انسجام بین‌نسلی و حمایت معنوی را نیز بر عهده دارد (شفیع‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۹). این نهاد، سرچشمه آرامش، محبت و تربیت اخلاقی است و سلامت آن رابطه‌ای مستقیم با سلامت و پیشرفت جامعه دارد. در نگاه اسلامی نیز خانواده صرفاً یک ساختار اجتماعی نیست، بلکه تجلی‌گاه ارزش‌های الهی و رکن هستی شناخته می‌شود (قنبری، ۱۴۰۱).

در شرایط بحرانی و پرتلاطم، همچون فشارهای اقتصادی، بلایای طبیعی، گسست‌های فرهنگی یا بحران‌های فراگیر مانند پاندمی کووید-۱۹ و تهدیدهای نظامی، خانواده‌ها با فشارهای چندلایه‌ای مواجه می‌شوند که می‌تواند کارکرد روانی و اجتماعی آن‌ها را به چالش بکشد (پریم و همکاران، ۲۰۲۰؛ گایاتری و ایراوتی، ۲۰۲۲) در چنین بافت‌هایی، مفهوم:

«تاب‌آوری خانواده» که به توانایی خانواده در حفظ عملکرد، سازگاری و بازسازی خود در مواجهه با بحران‌ها اشاره دارد، به یکی از محورهای مطالعات میان‌رشته‌ای در روان‌شناسی، مددکاری اجتماعی و علوم خانواده تبدیل شده است (موزیری و همکاران، ۱۳۹۹).

تاب‌آوری خانواده فرایندی چندبعدی و پویا است که با اتکا به منابع درونی و بیرونی، توان سازگاری با فشارهای بیرونی و رشد پس از آسیب را فراهم می‌سازد (داداشی و همکاران، ۱۴۰۰). برخلاف رویکردهای فردمحور، نظریه‌های جدید، تاب‌آوری را در سطح نظام خانواده تحلیل می‌کنند و آن را وابسته به عواملی همچون انسجام ساختاری، تعاملات معنادار، مهارت‌های حل مسئله، حمایت اجتماعی، باورهای مشترک و معنویت سازمان‌یافته می‌دانند (بحرابی و همکاران، ۱۴۰۰). بورنتال و هنری نیز تأکید می‌کنند که تاب‌آوری خانوادگی بر تعاملات پیچیده، انسجام هیجانی، منابع حمایتی و هماهنگی اعضا استوار است (بورنتال و همکاران، ۲۰۲۰؛ هنری و هریست، ۲۰۲۲).

نظریه‌های بافت‌محور مانند مدل مستن و موتی‌استفینیدی (۲۰۲۰) و رویکرد اجتماعی آنگر (۲۰۲۱)، تاب‌آوری را نه یک ویژگی ثابت، بلکه فرایندی پویا می‌دانند که از کنش متقابل خانواده با محیط پیرامون شکل می‌گیرد. این دیدگاه‌ها، بر مؤلفه‌هایی چون انسجام درون‌خانوادگی، معنادهی مشترک، رهبری تطبیقی و سازمان‌دهی مجدد ساختاری تأکید دارند (پریم و همکاران، ۲۰۲۰؛ جوانگ و همکاران، ۲۰۲۱). لذا تاب‌آوری خانواده به‌عنوان یک مفهوم پیچیده و نظام‌مند می‌تواند بر جو درونی و بیرونی سیستم خانواده و اعضای آن اثرگذار باشد و درعین حال توسط مؤلفه‌های گوناگونی تغذیه شود (قاسمی زاده، ایزدی و پورنسایی، ۱۴۰۴). تاب‌آوری به‌عنوان یک مفهوم پویا و چندوجهی خود مؤثر از عوامل روانی و معناسازی است که در شکل‌گیری

و فرایند تأثیرگذاری آن دخیل‌اند.

یافته‌های پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهند که منابع معنوی مانند توکل، امید، سبک‌های مقابله مذهبی و جهت‌گیری خانواده‌محور، نقش مهمی در تقویت تاب‌آوری ایفا می‌کنند (اکبری و همکاران، ۱۴۰۰). عینی و همکاران (۱۳۹۹) نشان دادند که حس انسجام و تاب‌آوری، به‌واسطه حمایت اجتماعی ادراک‌شده، تأثیر معناداری بر کاهش اضطراب در شرایط بحرانی دارد و بر اهمیت مداخلات مبتنی بر مؤلفه‌های روانی-اجتماعی در تثبیت سلامت روان افراد تأکید کردند. همچنین، یافته‌های شیوندی چلیچه و همکاران (۱۴۰۲) حاکی از آن بود که هدفمندی در زندگی و سلامت معنوی، اثر مستقیمی بر تاب‌آوری دارد؛ که این امر نقش معنادار منابع معنوی را در افزایش ظرفیت سازگاری افراد در مواجهه با تهدیدات غیرقابل پیش‌بینی برجسته می‌سازد.

شواهد بین‌المللی، به‌ویژه در شرایط بحران‌های گسترده مانند همه‌گیری کووید-۱۹، نشان داده‌اند که خانواده‌هایی با مهارت‌های مقابله‌ای قوی، انسجام هیجانی و معناگرایی مشترک، عملکرد روانی-اجتماعی پایدارتری داشته‌اند (گایاتری و ایراواتی، ۲۰۲۲؛ وانگ و همکاران، ۲۰۲۴؛ کیو و همکاران، ۲۰۲۵). چنین یافته‌هایی بر نقش ترکیبی منابع معنوی، ارتباط مؤثر و حمایت اجتماعی در تداوم تاب‌آوری خانواده‌ها در بسترهای نایمن تأکید دارند.

در شرایط جنگ و تهدیدهای نظامی که پیامدهای روانی، اقتصادی و اجتماعی متعددی به همراه دارد، تاب‌آوری خانواده اهمیت مضاعفی می‌یابد. خانواده‌های مقاوم از طریق حفظ انسجام، تکیه بر منابع معنوی، حمایت متقابل و انعطاف‌پذیری شناختی می‌توانند پیامدهای جنگ را تا حد زیادی تعدیل کنند. (بورنت و همکاران، ۲۰۲۰؛ شو و همکاران، ۲۰۲۳). پژوهش‌های انجام‌شده بر خانواده‌های نظامی، آزادگان و مناطق جنگ‌زده نیز نشان داده‌اند که مؤلفه‌هایی همچون تعامل عاطفی، تاب‌آوری روان‌شناختی والدین، مهارت‌های تنظیم هیجان و گرایش مذهبی، در حفظ ثبات خانوادگی مؤثرند (حیدریان و عیسی‌نژاد، ۱۳۹۹؛ چمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ داداشی و همکاران، ۱۴۰۰).

در چارچوب نظری هنری و هریست (۲۰۲۲) و موراویس و همکاران (۲۰۲۰)، تاب‌آوری خانواده در سه محور کلیدی تعریف می‌شود: بازتعریف شناختی-عاطفی بحران، بهره‌گیری از منابع حمایتی و بازسازی ساختار درون‌خانوادگی. این مؤلفه‌ها بسته به بافت اجتماعی و فرهنگی خانواده‌ها به شکل‌های گوناگون بروز می‌یابند؛ از همین رو، پژوهش‌های فرهنگی‌محور بر ضرورت بومی‌سازی مداخلات تاب‌آورانه تأکید دارند (بورنت و همکاران، ۲۰۲۰). در ایران، پژوهش‌هایی چون شفیع‌آبادی و همکاران، موزیری و همکاران (۱۳۹۹، ۱۳۹۹) به طراحی مدل بومی تاب‌آوری پرداخته‌اند که شامل مؤلفه‌هایی چون همبستگی خانوادگی، انسجام فرهنگی، حمایت اجتماعی، معنویت و حل تعارض است. همچنین آموزش بسته‌های تاب‌آوری در خانواده‌های نظامی منجر به ارتقای تاب‌آوری روان‌شناختی، رضایت زناشویی و کاهش تعارض شده است (داداشی و همکاران، ۱۴۰۰؛ حیدریان و عیسی‌نژاد، ۱۳۹۹). نتایج دیگر پژوهش‌ها نیز نقش میانجی استقامت روان‌شناختی در رابطه میان

معنویت و تاب‌آوری را تأیید کرده‌اند (بحرایی و همکاران، ۱۴۰۰). آموزش الگوهای تاب‌آوری مبتنی بر آموزه‌های دینی نیز موجب ارتقای صمیمیت زناشویی شده است (چمی و همکاران، ۱۳۹۹). علاوه‌براین، سبک‌های فرزند‌پروری، تعامل والد-کودک، حمایت اجتماعی ادراک‌شده و جهت‌گیری مذهبی، در پیش‌بینی سطح تاب‌آوری خانواده نقش مؤثری دارند (جهان و انصاری می‌شمامندانی، ۱۴۰۱؛ اکبری و همکاران، ۱۴۰۰).

با توجه به اهمیت بنیادین نهاد خانواده در ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران، تاب‌آوری خانوادگی به‌ویژه در بستر تهدیدهای نظامی، از جایگاهی حیاتی برخوردار است. تجربه‌های جهانی و داخلی نشان داده‌اند که خانواده‌ها در مواجهه با بحران‌های شدید مانند جنگ، زمانی می‌توانند عملکرد سازگارانه خود را حفظ کنند که از منابع درونی چون انسجام عاطفی، معناداری باورها و حمایت بین‌نسلی برخوردار باشند. در چنین شرایطی، تاب‌آوری صرفاً به معنای مقاومت نیست، بلکه توانایی در بازسازی، معناسازی و حفظ کارکردهای روانی، معنوی و اجتماعی خانواده است.

با وجود پژوهش‌های متعدد در زمینه تاب‌آوری فردی و خانوادگی، خلأ مطالعاتی در شناخت الگوها و مؤلفه‌های بومی، بافت‌محور و درون‌زای مؤثر بر تاب‌آوری خانواده در شرایط تهدید نظامی همچنان وجود دارد. تهران، به‌عنوان نقطه کانونی در معرض تهدیدهای بالقوه جنگ، زمینه‌ای خاص برای مطالعه این مسئله فراهم کرده است؛ جایی که خانواده‌ها در دل تردیدهای اجتماعی و اضطراب‌های امنیتی، همچنان تصمیم به ماندن می‌گیرند. بررسی دقیق این مسئله می‌تواند به شناسایی فرآیندهای روانی و معنوی پنهان در دل خانواده‌ها بینجامد که آن‌ها را در برابر فشارهای حاد محافظت می‌کند. لذا هدف این پژوهش، تبیین عمیق و نظام‌مند مؤلفه‌های محافظ روانی و معنوی مؤثر بر تاب‌آوری خانواده‌های تهرانی در بحبوحه جنگ دوازده روزه ایران و اسرائیل است و سؤال اصلی این پژوهش این است که مؤلفه‌های روانی و معنوی مؤثر در تاب‌آوری خانواده‌های تهرانی کدامند و از چه مجموعه عوامل علی، واسطه‌گر و نتیجه‌گرایی متأثرند؟

روش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و بر اساس راهبرد نظریه‌زمینه‌ای (Grounded Theory) و به شیوه نظام‌مند اشتراوس و کوربین (Strauss & Corbin, ۱۹۹۰) انجام شد. انتخاب این روش با توجه به ماهیت اکتشافی موضوع، ضرورت استخراج نظریه‌ای برخاسته از داده‌های میدانی و فقدان چارچوب‌های نظری بومی در زمینه تاب‌آوری خانواده‌های ایرانی در شرایط تهدیدات جنگی انجام گرفت. در واقع، در موقعیت خاص جنگ دوازده‌روزه ایران و اسرائیل، اطلاعات منسجم و کافی برای تبیین سازوکارهای روان‌شناختی، اجتماعی و معنوی تاب‌آوری خانوادگی وجود نداشت. از این رو، نظریه‌زمینه‌ای روشی مناسب برای شناسایی شرایط، راهبردها و پیامدهای تجربه‌شده توسط خانواده‌ها تلقی شد؛ چراکه امکان تولید نظریه‌ای برآمده از تجارب زیسته مشارکت‌کنندگان را فراهم می‌آورد.

جامعه مورد پژوهش خانواده‌های ساکن شهر تهران در سال ۱۴۰۴ بود. ملاک ورود به پژوهش شامل خانواده‌هایی بود که در طول دوران تهدید جنگی در تهران ساکن مانده و شهر را ترک نکرده و دارای فرزند بودند. ملاک خروج نیز شامل خانواده‌هایی می‌شد که قادر به پاسخگویی به سؤالات پژوهش نبودند و در زمان جنگ تاب‌آوری لازم در خانواده خود را گزارش نداده بودند. نمونه‌گیری به شیوه هدفمند انجام شد و در مجموع، با ۱۹ خانواده ساکن تهران، مصاحبه نیمه ساختارمند صورت گرفت؛ مصاحبه نیمه ساختارمند ابزار مناسبی برای هدایت و کسب اطلاعات از مشارکت‌کنندگان هست که می‌تواند مؤلفه‌های ضروری را با توجه به محورهای مورد بحث و موارد تکمیلی و نهان را بر اساس دیدگاه افراد کسب نماید. مصاحبه‌ها با طرح چند پرسش کلیدی آغاز و در ادامه، بر اساس پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان، سؤالات تعقیبی متناسب با فضای گفتگو مطرح می‌شد تا عمق بیشتری از تجارب زیسته آنان کشف شود. کلیه مصاحبه‌ها به صورت تلفنی و آنلاین طی حدود دو هفته انجام و با رضایت مشارکت‌کنندگان ضبط و سپس به صورت کامل پیاده‌سازی و آماده تحلیل گردید. میانگین انجام هر مصاحبه ۵۰ دقیقه بود برخی از سؤالات مصاحبه عبارت بودند از:

«در زمان وقوع درگیری شما به عنوان والد چه نگرانی‌هایی داشتید؟»؛

«فرزندان شما چه احساساتی داشتند؟»؛

«چگونه سعی می‌کردید فضای خانه را آرام کنید و به یکدیگر آرامش دهید؟»؛

«چه عواملی در حفظ آرامش خانواده شما اثرگذار بود؟» و ...

در رعایت اصول اخلاقی، پژوهشگر ابتدا هدف مطالعه را برای مشارکت‌کنندگان توضیح داد و رضایت آگاهانه از آن‌ها اخذ شد. مشارکت‌کنندگان از آزادی کامل در ادامه یا ترک مصاحبه برخوردار بودند. همچنین جهت حفظ محرمانگی، تمامی داده‌ها بدون نام و با استفاده از کدهای ناشناس تحلیل شدند. تحلیل داده‌ها بر اساس روش نظام‌مند اشتراوس و کوربین در سه مرحله انجام گرفت: در کدگذاری باز، مفاهیم اولیه از دل داده‌ها استخراج و به صورت برجسته‌های مفهومی اولیه سازمان‌دهی شدند. سپس در مرحله کدگذاری محوری، این مفاهیم در قالب مقوله‌های میانی، حول محورهای علی، زمینه‌ای، راهبردی و پیامدی بازساخت شدند تا روابط بین آن‌ها تبیین شود. نهایتاً در کدگذاری انتخابی، مقوله هسته‌شناسایی و سایر مقوله‌ها به صورت منطقی و تئوریک حول آن تلفیق گردیدند تا مدل نهایی تاب‌آوری خانواده‌های ایرانی در بستر جنگ شکل گیرد. این روند امکان تولید نظریه‌ای منسجم و مبتنی بر داده‌های تجربی را فراهم ساخت.

جهت اعتبار‌یابی الگوی استخراج‌شده از روش اجماع کدگذاران استفاده شد به این صورت که سه تن از اساتید دانشگاه علامه طباطبائی و الزهرا در رشته مشاوره و آگاه به روش پژوهش، کدهای نهایی را بررسی و نقد نمودند. همچنین با تأییدپذیری مشارکت‌کنندگان یافته‌های نهایی در اختیار آنان قرار داده شد تا بازنمای تجارب زیسته آنان باشد. ضمن آنکه پژوهشگران در تمام مراحل پژوهش در فرایندهای رفت و برگشتی و غور در متن مصاحبه‌ها درگیری مستمر با اطلاعات را داشته تا کدهایی بر اساس تجارب شرکت‌کنندگان بدون سوءگیری و

سوءفهم استخراج گردد.

یافته‌ها

بر اساس تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۹ خانواده ساکن تهران که در جریان تهدید جنگی اخیر شهر را ترک نکرده بودند، مجموعه‌ای از مفاهیم، مقولات محوری و روابط بین آن‌ها استخراج شد. این تحلیل در چارچوب روش نظام‌مند نظریه زمینه‌ای اشتراوس و کوربین انجام شد و منجر به تبیین الگویی مفهومی از تاب‌آوری خانواده‌های ایرانی در شرایط جنگی گردید. جداول پیش‌رو، ساختار این الگو شامل مقوله‌های علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردی و پیامدی را به تفصیل نشان می‌دهند.

جدول ۱. ویژگی‌های دموگرافیک مصاحبه‌شوندگان پژوهش

تعداد والدین	مشخصات پدر	مشخصات مادر	تعداد فرزندان
۱	سن: ۴۳ شغل: خانه‌دار	سن: ۴۹ شغل: بافنده	۲
۲	سن: ۵۲ شغل: بازنشسته	سن: ۵۰ شغل: خانه‌دار	۲
۳	سن: ۵۴ شغل: آزاد	سن: ۵۰ شغل: مسئول فرهنگی اجتماعی پایگاه	۳
۴	سن: ۳۰ شغل: معلم	سن: ۳۱ شغل: دامپزشک	۲
۵	سن: ۴۹ شغل: آزاد	سن: ۴۵ شغل: خانه‌دار	۳
۶	سن: ۵۲ شغل: کارمند	سن: ۴۵ شغل: خانه‌دار	۲
۷	سن: ۴۶ شغل: کارمند بانک	سن: ۴۳ شغل: خانه‌دار	۲
۸	سن: ۴۲ شغل: کارمند	سن: ۴۲ شغل: خانه‌دار	۲
۹	سن: ۴۴ شغل: آزاد	سن: ۳۷ شغل: خانه‌دار	۳
۱۰	سن: ۳۰ شغل: نظامی	سن: ۲۹ شغل: گرافیسیت	۱
۱۱	جدداشده	سن: ۵۲ شغل: مشاور	۱
۱۲	سن: ۳۱ شغل: نظامی	سن: ۲۷ شغل: خانه‌دار	۳
۱۳	سن: ۴۷	سن: ۴۱	۳

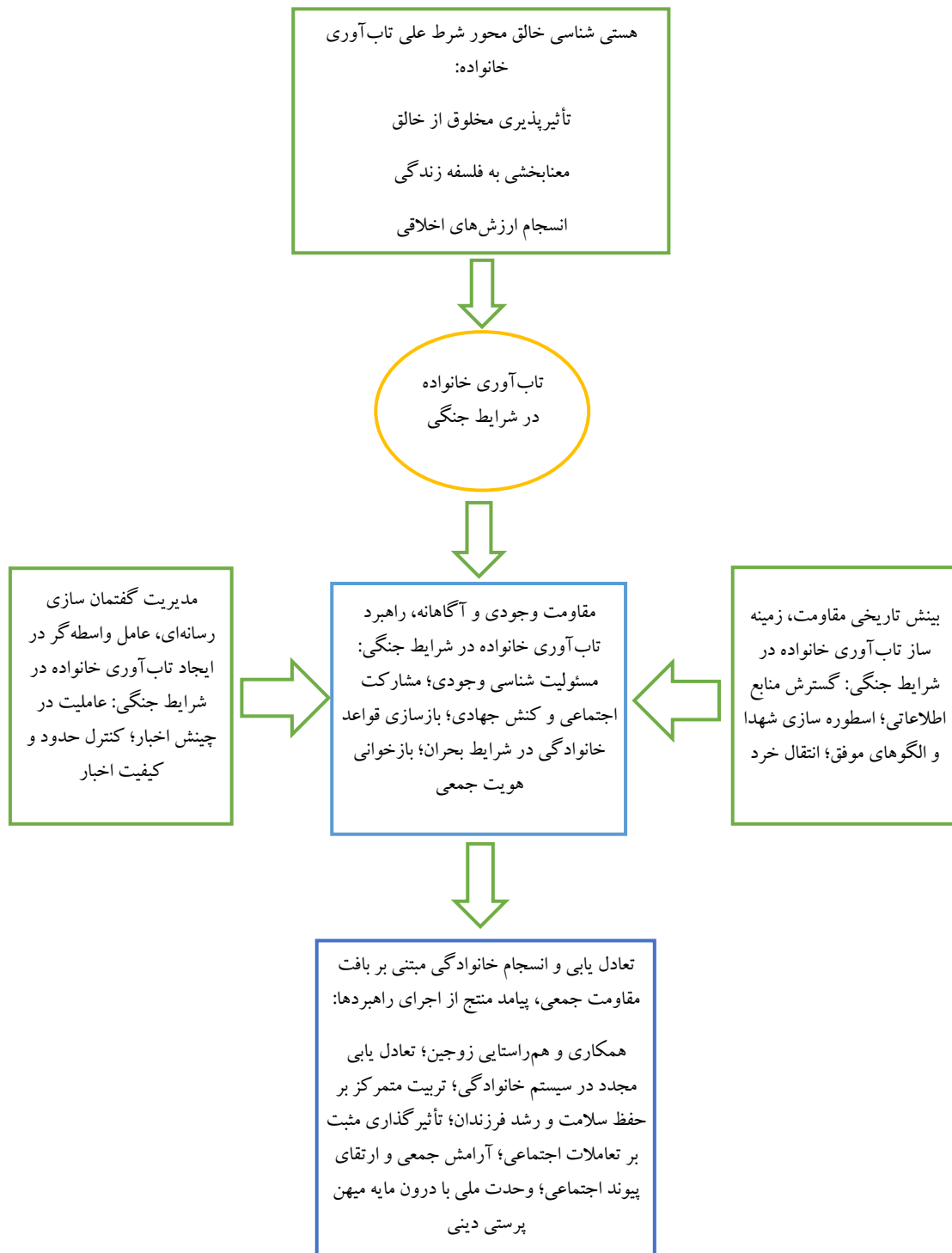
الگوی تاب‌آوری خانواده در سایه جنگ: تبیین مؤلفه‌های محافظ روانی و معنوی؛ پورسیدآفایی و همکاران | ۱۴۱

تعداد والدین	مشخصات پدر	مشخصات مادر	تعداد فرزندان
	شغل: کارمند	شغل: خانه‌دار	
۱۴	سن: ۳۱ شغل: مهندس عمران	سن: ۲۶ شغل: مشاور فرهنگی رسانه‌ای	۱
۱۵	سن: ۵۶ شغل: کارمند	سن: ۵۱ شغل: مدیر مدرسه	۳
۱۶	سن: ۲۸ شغل: نظامی	سن: ۲۷ شغل: معلم	۱
۱۷	سن: ۴۷ شغل: کارگزار بیمه	سن: ۳۸ شغل: معلم	۲
۱۸	سن: ۶۴ شغل: بازنشسته ارتش	سن: ۵۹ شغل: خانه‌دار	۳
۱۹	سن: ۴۹ شغل: کارمند	سن: ۴۵ شغل: خانه‌دار	۲

جدول ۲. الگوی تاب‌آوری خانواده‌های ساکن شهر تهران در شرایط جنگ ایران و اسرائیل

کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
اعتقاد به قضا و قدر؛ ایمان به اراده الهی؛ توکل؛ اتصال مداوم موجود به وجود؛ دعا و نیایش	تأثیرپذیری مداوم مخلوق از خالق	هستی‌شناسی خالق محور شرط علی تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی
مرگ انتقال به جهان ابدی؛ زندگی، مأموریت الهی؛ امانت‌مداری نفس؛ تعبیر دینی از معنای زندگی	معنابخشی به فلسفه زندگی	
ظهور باورهای دینی و معنوی؛ عینیت ارزش‌های مهدوی؛ ارزشمندی اخلاقیات انسانی	تبلور ارزش‌های اخلاقی	
هویت‌یابی در شرایط بحران؛ شفاف‌سازی مواضع فردی؛ تعادل یابی و تنظیم هیجانات؛ بروز عاملیت فردی؛ افزایش بینش و آگاهی	مسئولیت‌شناسی وجودی	مقاومت وجودی و آگاهانه، راهبرد تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی
کمک به جو روانی مساعد؛ همکاری در تأمین نیازهای اجتماعی؛ بحث و گفتگوی سازنده، تأکید بر اشتراکات اجتماعی؛ حفظ روحیه جمعی	مشارکت اجتماعی و کنش جهادی	
انعطاف‌پذیری مرزها؛ افزایش عطف و مهرورزی؛ مسئولیت‌شناسی متقابل؛ حمایت از فرزندان؛ انتقال همدلی؛ گرما بخشی به محیط خانوادگی	بازتعریف قواعد خانوادگی در شرایط جنگی	
ارزش‌گذاری مثبت فرهنگی؛ احترام به درون‌مایه‌های دینی؛ بازشناسی و ترویج هویت ایرانی-اسلامی؛ هویت بر محور سابقه تاریخی	بازخوانی هویت جمعی	
مطالعه کتب و آثار معتبر؛ در میان گذاشتن اطلاعات با دیگران؛	گسترش منابع اطلاعاتی	بینش تاریخی مقاومت، عامل زمینه‌ساز

کدگذاری انتخابی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز
تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی		بازشناسی نقاط عطف تاریخی
	اسطوره‌سازی شهدا و الگوهای موفق	شناسایی و آشنایی با زندگی شهدا؛ تأکید بر هدفمندی عمل شهادت؛ انتقال تجارب؛ سبک زندگی مبتنی بر مقاومت
	انتقال خرد	آشنایی و آموزش به فرزندان؛ هم‌تربیت کودک؛ نقل داستان در محیط خانواده توسط والدین
مدیریت گفتمان سازی رسانه‌ای، عامل واسطه‌گر در تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی	عاملیت در چینش اخبار	انتخاب مراجع معتبر خبری؛ فیلتر کردن اخبار زائد برای فرزندان؛ استفاده از رسانه ملی برای کسب اطلاعات جنگی
	کنترل حدود و کیفیت اخبار	سواد رسانه‌ای و تحلیل اخبار؛ دوری از بمباران اطلاعاتی جنگ؛ توضیح و تفسیر اخبار برای فرزندان؛ جایگزینی شیوه‌های کسب اطلاعات
تبادل و انسجام خانوادگی مبتنی بر بافت مقاومت جمعی، پیامد منتج از راهبردهای تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی	همکاری و هم‌راستایی زوجین	همدلی و افزایش صمیمیت زوجین؛ همکاری جهت ایجاد آرامش خانوادگی؛ مسئولیت‌شناسی زوجین؛ همکاری در سبک تربیتی
	تعادل یابی مجدد در سیستم خانوادگی	انجام وظایف طبق روال سابق؛ حفظ آرامش و افزایش بازی‌های والد-فرزندی؛ شاد کردن محیط خانوادگی با ورزش و موسیقی؛ فرصت‌سازی رشد برای اعضای خانواده
	تربیت متمرکز بر حفظ سلامت و رشد فرزندان	توجه به روحیه کودکان؛ ارضای نیازهای عاطفی و رفع تنش‌ها؛ محافظت جسمانی از فرزندان؛ آگاهی بخشی متناسب با سن و رشد فرزندان
	تأثیرگذاری مثبت بر تعاملات اجتماعی	انتقال انرژی و اخبار خوب؛ پیگیری احوالات یکدیگر؛ دعا برای حفظ آرامش
	آرامش جمعی و ارتقای پیوند اجتماعی	حضور در اجتماعات؛ تأکید بر نقاط قوت حاکمیت و ساختار نظامی؛ ارتقای نوع دوستی
	وحدت ملی با درون‌مایه میهن‌پرستی دینی	اتحاد مردم و دولت؛ پیوند یابی مجدد با ارزش‌های اسلامی؛ قداست وطن و خاک؛ هویت ایرانی با محوریت وطن

شکل ۱. نمای الگوی تاب‌آوری خانواده‌های ساکن در شهر تهران در شرایط جنگی

الگوی تاب‌آوری خانواده‌های ساکن شهر تهران در شرایط جنگ ایران و اسرائیل

*هستی‌شناسی خالق محور؛ شرط علی تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی: اولین کد انتخابی پژوهش حاضر

حول محور شرط علی، هستی‌شناسی خالق محور معنا می‌یابد، در این نوع از نگاه افراد در شرایط بحرانی با احصا جهان‌بینی خاص و تبلور ارزش‌های وابسته به آن حقایق را تعبیر کرده و این نوع از نگاه، سبب تاب‌آوری و گذر از شرایط بحران می‌شود، خانواده‌های تهرانی در شرایط جنگی با کسب فلسفه معنابخش زندگی با محوریت خالق هستی که تمامی امور در ذیل وجود آن معنا می‌یابد؛ با تبلور ارزش‌های اخلاقی برگرفته‌شده از دستورات الهی و بر مدار حق و همچنین با تأثیرپذیری از خواست و اراده الهی خود را به منشأ مستحکم وابسته و بحران را بازتعریف کردند.

الف: تأثیرپذیری مداوم مخلوق از خالق: در این محور افراد با متصل کردن وجود خویش به خالق هستی و با اعتقاد به قضا و قدر الهی، اراده الهی، دعا و نیایش و نزدیکی به وجود الهی، خود را یکسره به خداوند سپرده و اثر این توکل داشتن تاب‌آوری و قدرت در برابر سختی‌های جنگ و استرس‌های ناشی از آن بوده است. در این باره زوج شماره ۳ چنین گفت:

«ما فقط به خدا توکل کردیم و دوستیم هر کاری که خدا برای ما در نظر گرفته باشه همون پیش میاد، وقتی بهش توکل کنیم اون خودش نگهدار ما و بچه‌هاست».

همچنین زوج شماره ۲ چنین گفت:

«ما از وقتی که خلق می‌شیم تا زمانی که می‌میریم و هم در این دنیا و هم در جهان آخرت، تماماً وابسته به وجود خداوند هستیم، خودش اگر بخواد بهمون ادامه حیات میده و اگر نخواد ما رو از این دنیا میبره».

زوج شماره ۵ نیز افزود:

«من فقط سعی می‌کردم نماز بخونم و دعا کنم تا خداوند بهم صبر بده و بتونم به بچه هام آرامش بدم».

ب: معنابخشی به فلسفه زندگی: دید و جهان‌بینی خالق محور، ترسیم‌کننده معنا و مفهوم دنیوی و اخروی افراد است، چنین نگاهی می‌تواند ماهیت و انجام و فرجام زندگی را تفسیر کرده و بنا به این تفسیر هر کار در زندگی معنای ویژه‌ای می‌یابد تا جایی که مرگ نیز می‌تواند نوعی قداست یافته و مسیر سعادت را هموار سازد. در این باره زوج شماره ۹ چنین گفت:

«ما اومدیم تو این زندگی که چکار کنیم؟ این سؤال مهمیه ما وظیفه مهمی برگردنمون هست که لازمه بهش عمل کنیم و اون وظیفه مبارزه با ظلمه».

همچنین زوج شماره یک چنین گفتند:

«من فکر نمی‌کنم مرگ آخر زندگی باشه و چه مرگی با ارزش‌تر از اینکه آدم به درجه شهادت برسه، شهید شدن ارزشیه که هرکسی نمیتونه بهش برسه و این جنگ و مردن در اون درحالی‌که برای کشورت می‌جنگی خودش نوعی ارزشه و مقدسه».

ج: تبلور ارزش‌های اخلاقی: دین و اخلاق از یکدیگر جدا نبوده و درهم تنیده هستند، جهان‌بینی مبتنی بر ارزش‌های دینی و الهی می‌تواند نوعی اخلاق‌محور ایجاد کند که تبلور آن‌ها در زمان بحران، تاب‌آوری و ایستادگی و ایثار را معنا می‌کند. در این باره زوج شماره پانزده چنین گفت:

«از وقتی ما توی این جنگ افتادیم، بیشتر به اصول و ارزش‌ها مومن فکر می‌کنم، اینکه به عنوان یک مسلمان چه ارزشی برای زندگی مهمه و باید برایش بجنگم».

همچنین زوج شماره هفده افزود:

«میگن روزی حضرت مهدی (عج) ظهور میکنه تا ظلم را از جهان ساقط کنه، من فکر می‌کنم مبارزه ما با اسرائیل نوعی جنگیدن در رکاب امام زمان هست و بسیار ارزشمند».

*مقاومت و جودی و آگاهانه، راهبرد تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی: خانواده‌های تهرانی در شرایط بحران جنگ، با استفاده از راهبردهای مبتنی بر مقاومت آگاهانه و وجودی در برابر استرس ایستادگی کرده و این نوع از ایستادگی را نوعی از مقاومت در راه حفظ آرمان‌هایی دانستند که ماهیت وجودی آنان را معنا می‌کرد.

الف: مسئولیت‌شناسی وجودی: خانواده‌های تهرانی در این شرایط با چنین جنگی که به خاک و ارزش‌های آنان و به‌طور کلی مسلمانان تجاوز کرده است، به شفاف‌سازی مواضع فردی خود، هویت‌یابی حول محور ارزش‌های برجسته شده و افزایش بینش در چنین شرایط سختی دست زدند، این نوع از تأمل آنان را به تنظیم هیجانات و افزایش عاملیت فردی در کنش مناسب در برابر دشمن واداشت. در این باره زوج شماره چهارده چنین گفت:

«من از وقتی که جنگ شده به بچه‌ها می‌گم، بدونید برای چی با ما جنگ شده، اصلاً چرا اسرائیل انقدر داره به مردم مظلوم فلسطین ظلم میکنه، باید اینا روشن بشه باید دربارش صحبت بشه تا اطلاعاتمون افزایش پیدا کنه».

یا زوج شماره نوزده چنین گفت:

«ما تلاش کردیم توی خونه هیجانات منفی رو از خودمون دور کنیم، می‌دونستیم باید یک کاری انجام بدیم ما مسئولیت داشتیم که این جنگو برای خودمون معنا کنیم که بدونیم اصلاً کی هستیم و چرا داریم کشته میشیم».

ب: مشارکت اجتماعی و کنش جهادی: افراد ساکن در تهران تلاش کردند، ضمن آرام کردن جو موجود در خانواده، به همکاری و کمک‌رسانی اجتماعی نیز اقدام کرده و از طریق فعالیت‌های جهادی به مسئولیت وجودی خویش پاسخ دهند. در این باره زوج شماره سیزده چنین گفت:

«ما سعی می‌کردیم هر کی زنگ میزنه شلوغش نکنیم، نگیم اینجا اسیر شدیم، بگیم داریم زندگیمونو می‌کنیم تا بقیه هم نترسن».

یا زوج شماره چهار گفتند:

«این روزها آدم‌ها باید روی اشتراکاتشون تمرکز کنند، نباید اختلاف ایجاد بشه همه باید با همکاری هم و با همدلی تلاش کنند تا از این شرایط به سلامت خارج بشیم».

ج: بازتعریف قواعد خانوادگی در شرایط جنگی: خانواده در شرایط بحران، دچار عدم تعادل شده و این عدم تعادل نیازمند تغییراتی در قواعد و بازتعریف مرزها برای رسیدن به ثبات مجدد است در این باره نیز خانواده‌های ساکن تهران با انعطاف‌پذیری مرزها، افزایش صمیمت و همدلی و گرما بخشی به محیط خانه و به‌خصوص توجه به نیازها و تنش‌های کودکان سعی در رسیدن به ثبات مجدد در سیستم خود کردند. در این باره زوج شماره یازده چنین گفت:

«من سعی می‌کردم بیشتر به بچه‌هام محبت کنم، وقتی پسر من مضطرب می‌شد سعی می‌کردم حواسشو پرت کنم».

یا زوج شماره شش در این باره افزود:

«سعی می‌کردیم به حرف‌های هم گوش بدیم، باهم بحث سازنده داشته باشیم تا بتونیم بفهمیم شرایط چیه و باید چکار کنیم».

یا زوج شماره هجده گفت:

«سعی می‌کردیم بریم باهم ورزش کنیم، موسیقی شاد می‌داشتیم، یا باهم توکارهای خونه کمک می‌کردیم تا این جو عوض بشه».

د: بازخوانی هویت جمعی: بحران جنگ، سبب نزدیک شدن افراد جامعه و بازتعریف هویت ملی و فرهنگی آنان تحت ارزش‌های مشترک شد. در این جنگ خانواده‌های تهرانی بر این باور بودند که شرایط بحرانی جنگ باعث ارزش‌گذاری نمادهای فرهنگی و دینی، احترام به درون‌مایه‌های فرهنگی و ملی و ترویج هویت ایرانی اسلامی و افتخار به سابقه تاریخی در آنان شد. در این باره زوج شماره هفت چنین گفت:

«وقتی آدم نگاه میکنه کشور ایران با این همه قدمت چطور در طول سالیان سال تونسته در برابر دشمنان ایستادگی کنه، دلت قرص میشه و به خاک و وطن افتخار می‌کنی».

یا زوج شماره نوزده چنین گفت:

«این روزها حتی کسانی که مخالف هستند، پرچم ایران رو سعی میکنن در فضای مجازی یا پروفایلشون نشون بدن تا بگن با هر اختلافی از آب و خاکشون دفاع می‌کنند».

*بینش تاریخی مقاومت، عامل زمینه‌ساز تاب‌آوری خانواده‌های تهرانی در شرایط جنگی: بینش تاریخی و افزایش

الگوی تاب‌آوری خانواده در سایه جنگ: تبیین مؤلفه‌های محافظ روانی و معنوی؛ پورسیدآقایی و همکاران | ۱۴۷

اطلاعات پیرامون سابقه تاریخی، مضامین فرهنگی و ارزش‌های موجود در فرهنگ ایرانی-اسلامی، اسطوره‌سازی از شهدا و الگوهای موفق و همچنین انتقال ارزش‌ها و تجارب در قالب خرد می‌تواند عامل زمینه‌ساز مؤثری در مقابله تاب‌آورانه خانواده‌ها در شرایط جنگی باشد.

الف: گسترش منابع اطلاعاتی: افزایش اطلاعات چه در خصوص جنگ اخیر و همچنین اطلاعاتی پیرامون ریشه‌های تضاد و اختلافات و منابع قدرت ملی و حکومتی می‌تواند، اندیشه مقاومت و قدرت را تقویت نموده و به ایستادگی افراد کمک نماید. در این باره زوج شماره پانزده چنین گفت:

«ما سعی می‌کردیم از کتاب‌ها و سایت‌های معتبر استفاده کنیم، بررسی کنیم که اصلاً ریشه این مسائل چیه تا با اخبار کاذب دچار هیجانات منفی نشیم»

یا زوج شماره چهار گفت:

«ما سعی می‌کردیم اطلاعاتمون رو با بقیه به اشتراک بذاریم، بعضیا فقط منبع اطلاعاتیشون فضای مجازی که این میتونه در اونها درک اشتباه ایجاد کنه».

ب: اسطوره‌سازی شهدا و الگوهای موفق: احترام و ارزشمندی برای افرادی که در راه آزادی و حفاظت جان و مال مردم، زندگی خود را با نهایت ایثار فدا کرده‌اند، می‌تواند در افراد روحیه ایثار، احترام و تاب‌آوری ایجاد کند و با الگوگیری رویه مقاومت محور را در افراد افزایش دهد. در این باره زوج شماره دو چنین گفت:

«من می‌شستم برای بچه‌هام از زندگی نامه شهدا می‌گفتم تا یادشون نره امنیت الانشون به خاطر ایثار چه افرادی بوده».

یا زوج شماره ده گفت:

«وقتی تو ذهنت آدم‌های مهم این مملکت که برای پیشرفت و حفاظت از این آب‌و‌خاک جان‌فشانی کردن، بزرگ میشه، اونوقت تلاش می‌کنی مثل اونها بشی و لازمه بچه‌ها اینا رو بدونن تا راه هویت یابیشون هموار بشه».

ج: انتقال خرد: والدین و افراد مهم می‌توانند با کسب و انتقال تجارب خویش از مقاومت و ایستادگی در شرایط دشوار، نمونه‌ای موفق برای فرزندان خود باشند. کودکان و نوجوانان با استفاده از تجارب و نحوه واکنش والدین خود به بحران‌ها است که دست به تفسیر میزان وخامت اوضاع و ظرفیت پاسخگویی در برابر بحران می‌زنند. در این باره زوج شماره هشت گفت:

«ما باید سعی کنیم به فرزندمون آموزش و آگاهی بدیم، من میشنیم برای بچم توضیح میدم که مامان ما چرا لازمه از خاکمون دفاع کنیم، ممکنه سؤال‌هایی دربار اسرائیل پرسه خب لازمه برم و پیدا کنم و خودم براش توضیح بدم تا آگاه بشه».

یا زوج شماره هجده چنین گفت:

«من الآن ۶۴ سالمه و تو این مدت گرم و سرد زندگی رو چشیدم خب لازمه تو چنین شرایطی دلگرم کننده بچه هام باشم، بگم نباید خودشونو بیازن و باید به چه چیزهایی فکر کنن».

*مدیریت گفتمان سازی رسانه‌ای، عامل واسطه‌گر در تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی: رسانه‌ها می‌توانند همچون شمشیری دو لبه عمل کرده و میزان استرس و تفسیر موجود را بالا و پایین نمایند. در عصر دیجیتال حقیقت در پرتو رسانه‌ها شکل می‌گیرد و این امر لزوم و ضرورت سواد رسانه‌ای را دوچندان کرده تا در انحرافات باطل به جای حق ننشینند.

الف: عاملیت در چنین اخبار: خانواده‌ها تلاش می‌کردند در شرایط بحرانی جنگ از طریق منابع خبری معتبر و منابع رسمی اخبار را دنبال کنند تا درگیر بازهای رسانه‌ای، رسانه‌های سودجو قرار نگیرند. این رسانه‌ها با فاجعه سازی و اغراق در انتقال اخبار سبب افزایش تشویش و نگرانی عمومی می‌شوند. در این باره زوج شماره چهارده چنین گفت:

«شما بزن ایران اینترنشنال واقعاً انگار دارن از فضای دیگه‌ای اخبار رو مخابره میکنن، به جوری میگن که انگار همه ما تهرانی‌ها مردیم و همه چی تموم شده»

یا زوج شماره نوزده گفت:

«چه لزومی داره بچه‌های ما در مواجهه با اخبار بد قرار بگیرن، گاهی لازمه خیلی چیزها رو بهشون نگیم یا نزاریم همه صحنه‌ای رو ببینن، به نظرم تلویزیون داشت عملکرد خوبی رو توی این اوضاع نشون می‌داد».

ب: کنترل حدود و کیفیت اخبار: داشتن سواد رسانه‌ای و تحلیل همه‌جانبه، به همراه دوری از بمباران اطلاعاتی جنگ و توضیح و تفسیر اخبار برای فرزندان با توجه به دوره شناختی و میزان درک و فهم آنان و همچنین جایگزین کردن منابع اطلاعاتی به جای منابعی همچون ماهواره می‌تواند در کاهش تنش و استرس خانواده و فرزندان اثرگذار باشد. در این باره زوج شماره پنج گفت:

«من برای دخترم توضیح دادم که درسته یک سری از هموطن‌های ما و نیروهای نظامیمون شهید شدن اما اونها تمام تلاششون رو میکنن و تا الآن نتیجه جنگ به نفع ما بوده و ما تونستیم به اسرائیل صدمات زیادی وارد کنیم و به زودی اونها تسلیم میشن و دست از تجاوز بر میدارن»

یا زوج شماره یازده در این باره افزود:

«چه لزومی داره ما بزنیم و شبکه‌های ماهواره‌ای رو مدام تماشا کنیم، نهایت اخبار رسمی خودمون رو می‌بینیم و تمام، اگر هم خیلی ضرورت داشت با گوشی چک می‌کنیم تا بچه‌ها هم ذهنشون بیخودی درگیر نشه».

* تعادل و انسجام خانوادگی مبتنی بر بافت مقاومت جمعی، پیامد منتج از راهبردهای تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگی: خانواده‌های ساکن شهر تهران در ایام جنگ ایران و اسرائیل در بافتار مقاومت جمعی قابل‌بررسی بودند. جامعه ایرانی بعد از حملات اسرائیل متحد و یک شکل شده و همه با میل به مقاومت خواهان نوعی شجاعت و تاب‌آوری بودند. نتایج راهبرد مقاومت محور در قالب همکاری و هم‌راستایی زوجین، تعادل یابی مجدد در سیستم خانوادگی، تربیت متمرکز بر حفظ سلامت و رشد فرزندان، تأثیرگذار مثبت بر تعاملات اجتماعی، آرامش جمعی و ارتقای پیوند اجتماعی و وحدت ملی قابل‌بحث و بررسی است.

الف: همکاری و هم‌راستایی زوجین: بحران جنگ باعث همکاری و همدلی زوجین برای مدیریت شرایط و استرس موجود و کاهش تأثیر بر فرزندان بود همین امر باعث همکاری، مسئولیت‌شناسی و هم‌راستایی سبک تربیتی و کنش والدین در مقابل فرزندان شد. در این باره زوج شماره دو گفت:

«ما سعی کردیم بیشتر بهم محبت کنیم، باهم با آرامش برخورد کنیم تا تنش‌های مضاعف تو خونه ایجاد نشه».

یا زوج شماره شانزده اظهار داشت:

«باید زن و مرد مسئول حفظ آرامش در خانه باشن وقتی آدم مسئولیت‌شناس باشه نتیجش آینه که حتماً زن و شوهر تو به تیم میشن تا بچه‌ها کمتر آسیب ببینن».

ب: تعادل یابی مجدد در سیستم خانوادگی: سیستم خانواده در ابتدا به دلیل شوک در برابر تحمیل جنگ دچار عدم تعادل شد که اقدامات و راهبردهای مقتضی والدین و اعضای خانواده و به‌طور کلی جامعه سبب تعادل مجدد و انجام وظایف از پیش موجود شد. در این باره زوج شماره پانزده گفت:

«ما سعی می‌کردیم همه وظایفمون رو طبق روال سابق پیش ببریم، همونطور که رهبری هم فرموده بودند نباید هیچ خللی در فعالیت‌های روزانه ما ایجاد می‌شد»

یا زوج شماره یک گفتند:

«ما سعی می‌کردیم به‌جای غصه و ترس شروع کنیم به ورزش، موسیقی و کتاب‌خواندن، خودمون رو سرگرم می‌کردیم و حواس خودمون رو پرت می‌کردیم».

ج: تربیت متمرکز بر حفظ سلامت و رشد فرزندان: بحران‌ها به‌عنوان نقاط عطف نه‌تنها منشأ استرس و آسیب بوده بلکه از وجه دیگری می‌توانند منجر به رشد شوند. رشد پس از بحران مفهوم کلیدی و مهمی است که از رهگذر راهبردهای مقاومت محور می‌تواند در خانواده و در سلامت جسم و روان اعضا ظهور نماید. در این باره زوج شماره هفده گفتند:

«ما سعی می‌کردیم به بچه‌ها همون روحیه بدیم، به حرف‌ها و ترس‌هاشون گوش بدیم بعد آرومون کنیم»

تا مشکلی برایشون پیش نیاد».

یا زوج شماره سیزده بر این باور بودند که:

«سعی می‌کردیم بچه‌ها رو موقع بمباران ببریم جای امنی از خونه، اجازه ندیم صدای بمباران رو بشنون، مثلاً صدای موزیک رو زیاد می‌کردیم و در کل به فکر روحیه بچه‌ها بودیم که مشکلی برایشون پیش نیاد و خدا رو شکر تونستیم خیلی اوضاع رو مدیریت کنیم».

د: تأثیر گذاری مثبت بر تعاملات اجتماعی: خانواده‌ها در شرایط بحرانی به دنبال آن بودند تا با کسب کمک و افزایش تعاملات اجتماعی بتوانند سرمایه‌های حمایتی لازم برای رویارویی با استرس ناشی از جنگ را به دست آورند. افزایش دید و باز دیده‌ها و جوای احوالات یکدیگر بودن و دعا برای حفظ آرامش جمعی از جمله این اقدامات است. در این باره زوج شماره ده چنین گفت:

«ما سعی می‌کردیم از حال همسایه‌ها، آشناها مون باخبر بشیم، زنگ می‌زدیم یا همدیگر رو دعوت می‌کردیم تا هم بهم انرژی مثبت بدیم و هم جو شادی ایجاد کنیم»

یا زوج شماره دوازده افزود:

«من همیشه دعا می‌کردم برای همه نه تنها فقط برای خانواده خودمون برای شهر و همه کشور دعا می‌کردم و این طور آرامش خاصی می‌گرفتم و به بقیه هم توصیه می‌کردم تا میتونن برای هم دعا کنن».

ر: آرامش جمعی و ارتقای پیوند اجتماعی: بحران افراد را به یکدیگر نزدیک تر کرده بود و این پیوند نه تنها در دل مردم بلکه مابین مردم و ساختار حکومتی نیز ایجاد و سلسله‌ای از شور و نوع دوستی در جامعه ایجاد کرده بود. در این بین خانواده‌ها با حضور در اجتماعات، تأکید بر نقاط مشترک و برجسته کردن قدرت نظامی و حکومتی، به یکدیگر قوت قلب داده و تاب‌آوری جمعی را افزایش دادند. در این باره زوج شماره نه گفت:

«ما میدونستیم ایران قدرت نظامی منطقه است و سعی می‌کردیم همه جا همین رو به بقیه برسونیم برای بچه‌ها هم توضیح می‌دادیم که تو دلشون خالی نشه».

یا زوج شماره نوزده چنین گفت:

«می‌رفتیم مراسم عید غدیر تو راهیمایی‌ها شرکت می‌کردیم، باهم حرف می‌زدیم که رسانه‌ها ببینن که ما چقد باهم پیوند داریم و کسی نمیتونه بین ما شکافی ایجاد کنه».

ز: وحدت ملی با درون‌مایه میهن پرستی: ملی‌گرایی و وطن پرستی از جمله مفاهیم غنی است که به قدمت تاریخ بشری پرمایه است. افراد با برجسته شدن هویت ملی و میهن پرستانه، در برابر شرایط بحرانی مقاومت کرده تا بتوانند در سیر تاریخی حفاظت از ون خویش نقش مهمی ایفا کنند. در این شرایط نیز افراد با اتحاد با ساختار

قدرت حاکم، پیوند یابی مجدد با ارزش‌های اسلامی و قداست خاک و هویت ایرانی خویش در پی تقویت این بعد و کمک به نیاز میهن‌پرستانه جمعی خود بودند. در این باره زوج شماره دو گفت:

«ما ایرانی هستیم و ایرانی بدون ایران معنایی ندارد، جان و موجودیت ما با این خاک و با این تاریخ گره خورده و باید با تمام وجودمون از او دفاع کنیم»

یا زوج شماره هفده چنین اظهار داشت:

«مردم با دولت و حاکمیت هم‌راستا شدن، گوش به فرمان رهبر بودن تا با اتحاد در برابر این قلدر جهانی و حمایت‌های آمریکا بیایستند و خداروشکر هم نتیجه داد و خیلی زود دشمن متوجه شد که نمیتونه در این ساختار خللی ایجاد کنه».

یا زوج شماره یک اضافه کرد:

«ما فهمیدیم چقدر ایرانی بودنمون با مسلمان بودنمون گره خورده، ارزش‌های اسلامی ما اجازه نداد در برابر ظلم اسرائیل سکوت کنیم و هنوزم ایستادگی می‌کنیم تا نشون بدیم که ما هستیم و نمی‌زاریم اسرائیل هر کاری که دلش می‌خواد رو انجام بده».

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف طراحی الگوی تاب‌آوری خانواده‌های تهرانی در بستر تهدیدات جنگ دوازده روزه ایران و اسرائیل انجام شد. یافته‌ها نشان داد که خانواده‌ها از راهبردهای چندلایه‌ای بهره می‌گیرند که در سطح روانی، معنوی، فرهنگی و بین‌نسلی سازمان یافته‌اند. یافته‌های این مطالعه در قالب الگوی شکل‌گرفته شامل هستی‌شناسی خالق محور به‌عنوان شرط علی تاب‌آوری خانواده‌های ایرانی در شرایط جنگی با محورهای (تأثیرپذیری مداوم مخلوق از خالق، معنابخشی به فلسفه زندگی، تبلور ارزش‌های اخلاقی) و راهبرد مقاومت وجودی آگاهانه به‌عنوان راهبرد اصلی خانواده‌های ایرانی جهت دست‌یابی به تاب‌آوری در شرایط جنگی با محورهای (مسئولیت‌شناسی وجودی، مشارکت اجتماعی و کنش جهادی، بازتعریف قواعد خانوادگی در شرایط جنگی، بازخوانی هویت جمعی) و بینش تاریخی مقاومت به‌عنوان عامل زمینه‌ساز تاب‌آوری خانواده‌های ایرانی در شرایط جنگی با محورهای (گسترش منابع اطلاعاتی، اسطوره‌سازی شهدا و الگوهای موفق، انتقال خرد) و عامل واسطه‌گر خانواده‌های ایرانی، مدیریت گفتمان سازی رسانه‌ای برای دستیابی به تاب‌آوری در شرایط جنگی با محورهای (عاملیت در چینه اخبار، کنترل حدود و کیفیت اخبار) و درنهایت پیامد منتج از راهبردهای تاب‌آوری خانواده‌های ایرانی در شرایط جنگی، تعادل و انسجام خانوادگی مبتنی بر بافت مقاومت جمعی با محورهای (همکاری و هم‌راستایی زوجین، تعادل یابی مجدد در سیستم خانوادگی، تربیت متمرکز بر حفظ سلامت و رشد فرزندان، تأثیرگذاری مثبت بر تعاملات اجتماعی، آرامش جمعی و ارتقای پیوند اجتماعی، وحدت ملی با

درون‌مایه میهن‌پرستی دینی) طراحی شد.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که باور به یک خالق مداخله‌گر و معنا بخش، به‌عنوان بنیان هستی‌شناسی خانواده‌های ایرانی، در موقعیت‌های بحرانی مانند جنگ، نقش اساسی در تاب‌آوری آنان ایفا کرده است. این یافته با پژوهش واحدی و اقبالی (۱۴۰۲) همسوست که نشان دادند معنویت و باور به خالق فاکتور مهمی در افزایش زناشویی جانبازان است. همچنین بحرایی و همکاران (۱۴۰۰) نیز تأکید کرده‌اند که معنویت، از طریق پاسخ‌دهی به نیازهای بنیادین روان‌شناختی، استقامت در برابر بحران را تقویت می‌کند. در مطالعه‌ی چمی و زارع (۱۳۹۹) نیز آموزه‌های قرآنی و معنویت مذهبی عاملی تعیین‌کننده در افزایش رضایت زناشویی و تاب‌آوری معرفی شده است. این همسویی‌ها نشان می‌دهند که هستی‌شناسی خالق‌محور، در بافت فرهنگی خانواده‌های ایرانی، نقش بنیادین در واکنش به تهدیدات جنگی ایفا می‌کند. آختار (۲۰۲۴) نیز در پژوهشی به تفصیل به بررسی نقش دین و اخلاقیات در تاب‌آوری پس از بحران‌ها پرداخت.

راهبرد مقاومت وجودی و آگاهانه، شامل مسئولیت‌شناسی وجودی، مشارکت اجتماعی و کنش جهادی، بازتعریف قواعد خانوادگی در شرایط جنگی و بازخوانی هویت جمعی، محور اصلی سازوکارهای تاب‌آوری خانواده‌ها در پژوهش حاضر بود. داداشی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود بر خانواده‌های نظامی، به تأثیر آموزش تاب‌آوری در افزایش رضایت زناشویی، نقش‌پذیری مؤثر و بازتعریف نقش‌های خانوادگی در شرایط پرتنش اشاره کردند. همچنین یافته‌های زارعان و همکاران (۱۴۰۰) نیز نشان داد که تجربیات زیسته‌ی خانواده‌ها در شرایط بحرانی با اتکا به ارزش‌های فرهنگی، منجر به شکل‌گیری رفتارهای جهادی، مشارکت فعال در جامعه و هویت‌بخشی مجدد به نقش‌ها می‌شود. این راهبردها در بافت جنگی، به‌ویژه در بستر خانواده‌های ایرانی که مفهوم مسئولیت‌پذیری دینی و ملی در آن‌ها پررنگ است، معنا و کارکرد ویژه‌تری یافته‌اند. این پژوهش با یافته‌های ناسار و همکاران (۲۰۲۵) هم‌راستا است، در این پژوهش انجام فعالیت‌های داوطلبانه و مشارکت اجتماعی در زمان بحران‌ها می‌تواند به افزایش و تقویت تاب‌آوری کمک نماید.

در این پژوهش، بینش تاریخی مقاومت شامل بازخوانی گسترش منابع اطلاعاتی، اسطوره‌سازی شهدا و انتقال خرد تاریخی، به‌عنوان بستری زمینه‌ساز برای تاب‌آوری معرفی شد. موزیری و همکاران (۱۳۹۹) نیز در پژوهش کیفی خود به اهمیت حافظه تاریخی و روایت‌های نسلی در تقویت روحیه تاب‌آوری خانواده‌ها تأکید کرده‌اند. در مطالعه رحیمی و همکاران (۱۴۰۱)، نیز استفاده از روایت‌های تاریخی و تجربه‌های گذشته به‌عنوان الگویی برای مواجهه با بحران‌های جدید مورد توجه قرار گرفته است. این یافته‌ها با تأکید بر ارزش‌های فرهنگی و نمادین، نشان می‌دهند که خانواده‌های ایرانی از میراث مقاومت گذشته به‌عنوان منبع معنا و الگوگیری بهره می‌برند. مهندی و بوهجی (۲۰۲۴) نیز در پژوهشی به بررسی نقش اسطوره‌ها و داستان‌های مقاومت در مردم غزه و میزان استواری آنان در دفاع در برابر نیروهای اسرائیلی پرداختند.

در شرایط جنگی، مدیریت گفتمان سازی رسانه‌ای و کنترل کیفیت و کمیت اخبار، به‌عنوان یک واسطه

کلیدی در حفظ سلامت روانی خانواده‌ها شناخته شد. این یافته با پژوهش‌های همکاران (۲۰۲۲) در چین هم‌راستاست که نشان دادند مواجهه افراطی با اخبار بحران، اضطراب و ترس را افزایش داده و تاب‌آوری را کاهش می‌دهد. همچنین گایاتری و ایراواتی (۲۰۲۲) نیز در مرور مطالعات خود اشاره کرده‌اند که خانواده‌هایی که به‌طور فعال در مدیریت رسانه‌ای مشارکت دارند، عملکرد روانی-اجتماعی بهتری دارند. به‌ویژه در شرایط بحرانی، سواد رسانه‌ای و عاملیت والدین در مدیریت گفتمان رسانه‌ای، نقشی تعیین‌کننده در حفظ انسجام خانوادگی ایفا می‌کند. جهانگیری و همکاران (۱۴۰۴) در پژوهش خود به بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی در بنیان و تحکیم تاب‌آوری عمومی پرداختند.

درنهایت، پیامد همه راهبردها و عوامل شناسایی‌شده، دستیابی به تعادل و انسجام خانوادگی در بستر مقاومت جمعی است. محورهایی چون هم‌راستایی زوجین، بازتنظیم نقش‌ها، تربیت فرزند محور و ارتقاء پیوند اجتماعی، وحدت ملی و میهن‌پرستی دینی، مؤلفه‌های اصلی این انسجام هستند. در پژوهش‌های سبزمش و همکاران (۱۴۰۰) و اکبری و همکاران (۱۴۰۰) نیز اشاره شده که آموزش و حمایت از خانواده‌ها در زمینه راهبردهای روانی و اجتماعی، باعث ارتقاء انسجام، سرسختی روان‌شناختی و کارکرد خانوادگی می‌شود. همچنین فینبرگ و همکاران (۲۰۲۰) در زمینه خانواده‌های نظامی، تأکید کردند که انسجام و مشارکت مؤثر درون‌خانوادگی، پیش‌بینی‌کننده اصلی سلامت روانی در بحران‌های شدید است. این هم‌راستایی پژوهش‌ها، بیانگر کاربردی بودن الگوی استخراج‌شده در شرایط بحرانی مشابه جنگ یا پاندمی است.

پژوهش حاضر با وجود تلاش برای ارائه تصویری عمیق از الگوی تاب‌آوری خانواده‌های ساکن تهران در مواجهه با تهدید جنگ، با محدودیت‌هایی همراه بود که در تفسیر و تعمیم نتایج باید مدنظر قرار گیرند. نخست آنکه دامنه مطالعه صرفاً به خانواده‌هایی محدود شد که در یک بافت فرهنگی و جغرافیایی خاص (تهران) و در مواجهه با یک نوع تهدید خاص (خطرات جنگی) قرار داشتند. این امر، تعمیم‌پذیری یافته‌ها را به سایر زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی یا تهدیدات غیرجنگی (مانند بحران‌های اقتصادی، مهاجرت اجباری، بلایای طبیعی یا بیماری‌های همه‌گیر) محدود می‌سازد.

دوم آنکه استفاده از روش کیفی و تحلیل grounded theory مبتنی بر رویکرد سیستماتیک اشتراوس و کوربین، گرچه موجب استخراج غنی از تجارب زیسته مشارکت‌کنندگان گردید، اما از نظر حجم نمونه و نمونه‌گیری غیرتصادفی، محدود به مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته و تحلیل ذهنی پژوهشگر بود. این امر ممکن است موجب سوگیری تفسیری، کاهش قابلیت تکرارپذیری پژوهش و تأثیرپذیری از عوامل فردی یا موقعیتی شود.

با توجه به محدودیت‌های این مطالعه، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با توسعه دامنه جغرافیایی و فرهنگی نمونه‌ها، امکان بررسی قابلیت تعمیم‌پذیری و انطباق الگوی استخراج‌شده در بسترهای قومی، مذهبی و اجتماعی گوناگون را فراهم آورند. چنین گسترشی می‌تواند به شناسایی مؤلفه‌های خاص زمینه‌ای و درعین حال، مؤلفه‌های مشترک تاب‌آوری خانوادگی منجر شود. همچنین، بهره‌گیری از روش‌های ترکیبی که تلفیقی از رویکردهای

کیفی و کمی را شامل می‌شوند، می‌تواند به افزایش اعتبار یافته‌ها و ارتقای قدرت تبیینی نتایج کمک کند؛ به‌ویژه از آن جهت که می‌توان با داده‌های کمی، چارچوب‌های کیفی استخراج‌شده را در سطح وسیع‌تری مورد آزمون قرار داد.

از سوی دیگر، ارزیابی کارآمدی مؤلفه‌های مدل تاب‌آوری در قالب مداخلات آموزشی، روان‌درمانی یا برنامه‌های حمایتی، به‌ویژه در موقعیت‌های تهدیدزای دیگر نظیر بحران‌های اقتصادی، پاندمی‌ها یا بلایای طبیعی، می‌تواند مبنای سنجش عملی اثربخشی مدل در شرایط گوناگون باشد. همچنین، انجام پژوهش‌های طولی که به تحلیل پویایی‌های تاب‌آوری در گذر زمان می‌پردازند، امکان بررسی فرآیند بازسازی، پایداری یا تحول عملکرد خانواده‌ها در مواجهه با بحران‌های مزمن یا متغیر را فراهم خواهد ساخت. درنهایت، انجام مطالعات تطبیقی میان فرهنگی می‌تواند در تفکیک عناصر عام تاب‌آوری از عناصر زمینه‌محور و محلی نقش مؤثری ایفا کند و به غنای نظری مفهوم تاب‌آوری در سطوح مختلف فرهنگی-اجتماعی بینجامد.

نتایج این مطالعه می‌تواند ضمن شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار در تاب‌آوری خانواده‌ها در بحران جنگ ما را با مؤلفه‌های مختص به بافتار فکری و فرهنگی جامعه ایرانی آشنا کند و از آن در طراحی و برنامه‌ریزی‌های خرد کلان در سطح رسانه، مدارس، کتب درسی و جلسات آموزش روانی-اجتماعی فردی و خانوادگی یاری رساند. متخصصان فعال در این زمینه در سطوح گوناگون می‌توانند با طراحی پروتکل‌های لازم در این زمینه بر اساس نتایج چنین پژوهش‌هایی به سازگاری خانواده‌ها و به‌طور کلی سازگاری عمومی در مواقع بحرانی کمک نمایند.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران مراتب قدردانی خود را از خانواده‌های محترمی که با مشارکت صمیمانه و صبورانه خود در مصاحبه‌ها، زمینه انجام این تحقیق را فراهم کردند، صمیمانه ابراز می‌دارند.

تضاد منافع

نویسندگان این مقاله اعلام می‌دارند که هیچ‌گونه تعارض منافع علمی، مالی یا نهادی در انجام این پژوهش وجود نداشته است.

ORCID

Zahra Sadat Pour Seyyed
Aghaei

<http://orcid.org/0000-0002-2267-9451>

Pegah Tashakori Movahed

<https://orcid.org/0009-0009-2796-3484>

Fatemeh Ghaseminaei

<http://orcid.org/0000-0001-6948-4830>

منابع

- اکبری، رسول، غلامی‌راد؛ زینب، صفایی؛ فاطمه، ضیافتی باقرزاده؛ سیده مریم، سعید، سارا و اکبری، مسلم (۱۴۰۰). بررسی نقش حمایت اجتماعی ادراک‌شده، تاب‌آوری خانواده و جهت‌گیری مذهبی در پیش‌بینی تنظیم شناختی هیجان دانشجویان. *مطالعات اسلامی در حوزه سلامت*، ۱۷، ۳۵-۴۴.
- بحرایی، ژاله؛ حسینی‌المدنی، سیدعلی و باصری، احمد (۱۴۰۰). مدل یابی تاب‌آوری خانواده بر اساس شادمانی زناشویی، نیازهای بنیادین روان‌شناختی و معنویت با نقش میانجی تنظیم هیجان. *سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت*، ۴(۴)، ۸۵-۹۸. SID. <https://sid.ir/paper/985783/fa>
- جهان، فائزه و انصاری‌میشامندانی (۱۴۰۱). مقایسه تأثیر آموزش فرزندپروری و تعامل مثبت والد و کودک به شیوه بازی بر تاب‌آوری خانواده، صمیمیت رابطه مادر و کودک و استرس مادران. *مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران)*، ۸(۱)، ۱۸۲-۱۹۷.
- جهانگیری، فرهاد؛ دانایی، ابوالفضل؛ اکبری، مهسا و وکیل‌الرعایا، یونس (۱۴۰۱). طراحی مدل نقش رسانه‌های اجتماعی در مدیریت بحران و تاب‌آوری زنجیره تأمین دیجیتال. *مدیریت بهره‌وری*، ۱۹(۷۳)، ۲۵۱-۲۰۳.
- جمی، محبوبه؛ زارع بهرام‌آبادی، مهدی؛ اصغرنژادفرید، علی‌اصغر و شیرودی، شهره (۱۳۹۹). اثربخشی الگوی تاب‌آوری خانواده مبتنی بر آموزه‌های قرآنی در رضایت زناشویی و صمیمیت زوجین. *قرآن و طب*، ۵(۲)، ۲۹-۴۱. SID. <https://sid.ir/paper/416092/fa>
- حیدریان، منصور و عیسی‌نژاد، امید (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش تاب‌آوری بر بهبود کیفیت زندگی زناشویی و تاب‌آوری خانواده آزادگان (اسرای جنگی). *مجله طب نظامی*، ۲۲(۵)، ۴۱۰-۴۲۰. SID. <https://sid.ir/paper/362191/fa>
- داداشی، کرمی‌نیا و حاجی‌آقا نژاد (۱۴۰۰). مؤلفه‌های تاب‌آوری خانواده والدین نظامی. *فصلنامه مدیریت سرمایه انسانی دفاعی*، ۱(۲)، ۴۳-۵۲.
- رحیمی، زینب؛ کوچک انتظار، رؤیا؛ حسینی، فریبا؛ کشاورزی ارشدی، فرناز (۱۴۰۱). مسئله اجتماعی همسرآزاری و مدلیابی راهکار تاب‌آوری خانواده. *فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۳(۲)، ۱۷۴-۱۸۹.
- زارعان، قدرت‌الله؛ سلیمی‌بجستانی، حسین و فرحبخش، کیومرث (۱۴۰۰). الگوی تاب‌آوری خانواده مبتنی بر تجربیات زیسته. *فصلنامه فرهنگی-تربیتی زنان و خانواده*، ۱۵(۵۵)، ۳۰-۷.
- سبزمش جعفری، سمیه؛ امرایی، کوروش و حسن‌زاده، نسرين (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش تاب‌آوری خانواده بر سرسختی روان‌شناختی مادران دارای فرزند معلول جسمی-حرکتی. *پژوهش توان‌بخشی در پرستاری*، ۷(۴)، ۲۹-۳۷. SID. <https://sid.ir/paper/953850/fa>
- شفیع‌آبادی، عبدالله؛ موزیری، عباس؛ اسمعیلی، معصومه و یونسی، جلیل (۱۳۹۹). تدوین مدل تاب‌آوری خانواده ایرانی: یک پژوهش کیفی. *نشریه دانشگاه علوم پزشکی البرز*، ۹(۴)، ۴۱۵-۴۲۴. SID. <https://sid.ir/paper/416013/fa>
- شیوندی چلیچه، کامران؛ عبدالملکی، سعید؛ قلمی، زهرا و نفر، زهرا (۱۴۰۲). تبیین مدل تاب‌آوری بر اساس هدفمندی زندگی و کیفیت روابط با میانجی‌گری سلامت معنوی در مواجهه با شرایط فشار روانی ناشی از کووید-۱۹. *فصلنامه علمی-پژوهشی فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۳(۲)، ۱۲۳-۱۴۸.

- https://doi.org/10.22054/qccpc.2022.65402.2858
- صیدی، محمدسجاد؛ پورابراهیم، تقی؛ باقریان، فاطمه و منصور، لادن (۱۳۹۰). رابطه بین معنویت خانواده با تاب‌آوری آن، با واسطه‌گری کیفیت ارتباط در خانواده. *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، ۲(۵)، ۶۳-۷۹. SID. <https://sid.ir/paper/227511/fa>
- عینی، ساناز؛ عبادی، متینه و ترابی، نغمه (۱۳۹۹). تدوین مدل اضطراب کرونا در دانشجویان بر اساس حس انسجام و تاب‌آوری: نقش میانجی حمایت اجتماعی ادراک شده. *فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۱(۴)، ۷۵-۹۶. https://doi.org/10.22054/qccpc.2020.51656.2376
- قاسمی زاده، زهرا؛ ایزدی، زهرا و پورنسایی، غزل سادات (۱۴۰۴). نقش تاب‌آوری و سبک‌های والد‌گری در بهزیستی روان‌شناختی افراد خانواده: یک مطالعه مروری. *نهمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی، مطالعات اجتماعی و جمعیتی، تهران*.
- قنبری، مرضیه (۱۴۰۱). روش‌های افزایش استحکام خانواده با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری (دام‌ظله) رهبری. *تبلیغ و خانواده*، ۱(۱)، ۱۹-۳۰.
- موزیری، عباس؛ شفیق‌آبادی، عبدالله؛ اسمعیلی، معصومه و یونسی، جلیل (۱۳۹۹). مدل یابی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری خانواده ایرانی. *مجله علوم روان‌شناختی*، ۱۹(۹۵)، ۱۴۰۱-۱۴۰۹. SID. <https://sid.ir/paper/374075/fa>
- واحدی، حسین و اقبالی، علی (۱۴۰۲). پیش‌بینی رضایت زناشویی بر اساس نگرش به معنویت و تاب‌آوری در همسران جانبازان مبتلا به اختلال پس از سانحه. *روانشناسی نظامی*، ۱۴(۵۳)، ۱۷۳-۱۹۱.

Reference

- Akhtar, S. (2024). The Ethics and Role of Resilience: A Moral and Spiritual Perspective. *Faith and Discovery*, 2(1), 1-18.
- Al-Muhannadi, K., & Buheji, M. (2024). VALUE-BASED RESILIENCE-STORIES FROM GAZA. *International Journal of Management (IJM)*, 15(1).
- Burnette, C. E., Boel-Studt, S., Renner, L. M., Figley, C. R., Theall, K. P., Miller Scarnato, J., & Billiot, S. (2020). "The Family Resilience Inventory: A culturally grounded measure of current and family-of-origin protective processes in native American families." *Family Process*, 59 (2), 695-708.
- Corbin, JM., Strauss, A. (1990). "Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria." Springer, Qualitative sociology.
- Cui, P., Shi, J., Li, S., Getu, M. A., Wang, R., & Chen, C. (2023). *Family resilience and its influencing factors among advanced cancer patients and their family caregivers: A multilevel modeling analysis*. BMC Cancer. Springer.
- Gayatri, M., & Irawaty, D. K. (2022). "Family resilience during COVID-19 pandemic: A literature review." *The Family Journal*, 30 (2), 132-138.
- Henry, C. S., & Harrist, A. W. (2022). "Family resilience theory." *In Sourcebook of family theories and methodologies: A dynamic approach* (pp. 65-91).
- He, Y., Li, X. S., Zhao, J., & An, Y. (2022). "Family resilience, media exposure, and children's mental health in China during COVID-19." *The Family Journal*, 30 (3), 314-324.
- Masten, A. S., & Motti-Stefanidi, F. (2020). "Multisystem resilience for children and youth in disaster: Reflections in the context of COVID-19." *Adversity and Resilience Science*, 1 (2), 95-106. <https://doi.org/10.1007/s42844-020-00010-w>
- Maurović, I., Liebenberg, L., & Ferić, M. (2020). "A review of family resilience: Understanding

- the concept and operationalization challenges to inform research and practice." *Child Care in Practice*, 26 (4), 337-357.
- Nassar, S., Hossain, M. B., Naár, Z. T., & Vasa, L. (2025). Factors Affecting Humanitarian Resilience: A Mediating Approach of Community Engagement. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 108-131.
- Prime, H., Wade, M., & Browne, D. T. (2020). "Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic." *American Psychologist*, 75 (5), 631.
- Qiu, X., Mao, J., Wang, C., Yang, X., & Li, Q. (2025). "Family resilience and its influencing factors in patients with cancer and their family members: A systematic review." *Journal of Clinical Nursing*, 34 (4), 1124-1148.
- Shao, M., Yang, H., Du, R., Zhang, M., Zhu, J., Zhang, H., Ma, B., Chen, C., & Wang, T. (2023). "Family resilience in cancer treatment and key influencing factors: A systematic review." *European Journal of Oncology Nursing*, 66, 102403.
- Ungar, M. (2021). *"Multisystemic resilience: Adaptation and transformation in contexts of change"*. Oxford University Press.
- Wang, Y., Qiu, Y., Ren, L., Jiang, H., Chen, M., & Dong, C. (2024). "Social support, family resilience and psychological resilience among maintenance hemodialysis patients: A longitudinal study." *BMC Psychiatry*, 24 (1), 76.
- Zhuang, X., Lau, Y. Y., Chan, W. M. H., Lee, B. S. C., & Wong, D. F. K. (2021). "Risk and resilience of vulnerable families in Hong Kong under the impact of COVID-19: An ecological resilience perspective." *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 56 (12), 2311-2322.

استناد به این مقاله: پورسیدآقایی، زهراسادات،، تشکری موحد، پگاه،، قاسمی نیایی، فاطمه. (۱۴۰۵). الگوی تاب‌آوری خانواده در سایه جنگ: تبیین مؤلفه‌های محافظ روانی و معنوی، فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۷(۶۷)، ۱۳۱-۱۵۷. DOI: 10.22054/qccpc.2026.87390.3501

Counseling Culture and Psychotherapy is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.